

**Johan Bülow's Forhold til Kronprins Frederik
efter 1784. — Bülow's Fald.**

Af

Edvard Holm.

Den 4. Juni 1793 blev Johan Bülow afskediget fra sin Stilling som Hofmarskal hos Kronprins Frederik, og dermed var hans Virksomhed baade ved Hoffet og med Hensyn til Statsstyrelsen afsluttet for stedse.

Det var dengang 20 Aar siden han i Efteraaret 1773 var bleven ansat som Kammerjunker hos den femaarige Kronprins. Jeg har i 5te Bind af min Danmark-Norges Historie 1720—1814 givet en Skildring af, hvorledes han med stor Pligtfølelse udfyldte denne Stilling som den, der nærmest havde at tage sig af Prinsen under hans Udvikling som Dreng, og indtil han 1784 kom i Spidsen for Regeringen. Hvilke Brøst end Kronprinsens Opdragelse havde, er det utvivlsomt, at Bülow har havt stor Fortjeneste af, at det forkvaklede og sære Barn blev udviklet til et sundt og ufordærvet ungt Menneske. Tillige havde han forstaaet at vinde Prinsens Hengivenhed. Saaledes skete det, at han gik over fra at have været dennes faktiske Hofmester, og vi kunne gjerne sige Opdrager, til under Navn af Hofmarskal dels at skulle styre de Sager, der vedrørte hans særlige Hof, dels under Arbejdet i hans Kabinet at skulle blive hans Raadgiver og hans fortrolige med Hensyn til mangfoldige Sager.

Naar jeg taler om Bülow's Arbejde i Kabinettet, kan det maaske vække Forbauselse, da det ved Regeringsskiftet 14. April 1784 udtrykkelig blev udtalt af selve Kronprinsen, at Kabinettet var afskaffet. Men, som jeg andensteds har udviklet, forsvandt Kabinettet ikke i Virkeligheden, og det af den Grund, at det ikke kunde undværes. Der maatte være et Sted, hvor Ansøgninger og Skrivelser til Kongen af den forskjelligste Slags kunde samles, blandt andet Henvendelser og Forespørgsler om Forretningsager. Og det maatte ligge i dens Magt, der havde Kongemagten i sin Haand, at give Ordre i forskjellige Retninger, som det var naturligt, at han overvejede sammen med den, han havde til at hjælpe sig med Hensyn til de mange indkommende Sager. Man har i vor Historie et andet Exempel foruden Bülow fra det attende Hundreदार paa, at en høj Hofstilling har været forenet med det at skulle hjælpe Kongen i hans Kabinet. Det var nemlig Tilfældet med Adam Gottlob Moltke. Men for ikke at tale om Forskjellen paa Frederik V's og Kronprins Frederiks Karakterer, saa var Moltke tillige Medlem af Statsraadet og oven i Kjøbet, næst den ældre Bernstorff, den vigtigste her. Det gav ham selvfølgelig en endnu langt mere indflydelsesrig Stilling end den, Bülow havde. Men klart er det alligevel, at det var en meget vigtig Plads, denne var kommen til at staa paa.

Intet var rimeligere, end at Mænd i de mest forskjellige Stillinger søgte at bruge hans Hjælp eller i det mindste at nytte ham som Mellemand, naar de ønskede at komme i Forbindelse med Kronprinsen. Det var, som om Folk kappedes om at bede ham om at skaffe dem Audiens eller om at faa ham til at tage sig af

Ansøgninger enten fra dem selv eller fra Mænd, de interesserede sig for. Den bekjendte tyske Forfatter Campe skriver til ham for at faa Tilladelse til at tilegne Prinsen et Skrift om Opdragelsesvæsenet, Tyge Rothe trænger i sine Breve ind paa ham, snart for at faa ham til at paavirke Kronprinsen til Gavn for de politiske og sociale Formaal, som han selv ønskede at faa fremmet, snart for at han skal tale hans egen Sag hos Prinsen; Biskop Balle beder ham hjælpe til, at Kathechisationen kan blive bevaret i Kastelskirken, hans tidligere Uven Schlanbusch søger at faa ham til at tage sig af Andragender fra den bekjendte Botaniker Wahl, høje Embedsmænd bede ham om at forestille Sager for Kronprinsen eller om at udvirke, at det bliver tilladt, at deres Kollegium maa komme med en Forestilling om et eller andet, Kancellipræsidenten Brandt skriver til ham ikke alene om Embedsforretninger, men ogsaa for at faa ham til at forsikre Kronprinsen, at han personlig elsker denne, selv Schack Rathlou vil have ham til at paavirke Prinsen i Anledning af Spørgsmaal, der skulde for i Statsraadet; Klager over forskellige Forhold i Styrelse og Stat eller over politiske Modstandere tilsendes ham i Mængde, saaledes for at tage et bekjendt Exempel, da endog Rosenkrantz som Statsminister under Kampen om Landboreformerne i Breve bearbejdede ham for ved hans Hjælp at faa Reventlow styrtet. Ja, vi kunne gaa op til selve Kongefamilien. Prinsen af Augustenborg skriver til ham, om han ikke vil tage sig af en Ansøgning fra en Amtmand Pechlin, men tilføjer karakteristisk, at han ikke maa blande ham selv i Sagen, og man kan se ham i et Brev tale om den dybe Erkjendtlighed (*reconnaissance*), han føler imod ham. Om det saa var selve den Kronprinsen

saa nær staaende Prins Karl, saa beder han ham om hans Hjælp til at blive Generalfeltmarskal. Alt dette kun som Exempler, men formentlig dog fuldt tilstrækkeligt til at vise, hvilken Indflydelse man tillagde ham. Naturligvis opfattedes han ogsaa fra den Side af Gustav III, naar han vilde paavirke den dansk-norske Regering. Det var et Vidnesbyrd herom, at han gjorde ham til Kommandør af Nordstjernen.

Men Bülow's i det mindste tilsyneladende saa betydelige og indflydelsesrige Post var ikke fri for at have sine vanskelige Sider. En saadan laa allerede i den Splittelse i Partier eller Koterier, der var saa fremtrædende i de første Aar efter 1784. For saa vidt det gjaldt Spørgsmaalet om Parti for eller mod Kronprinsen, var Sagen klar nok for Bülow. Han var utvivlsomt bestemt paa at sætte alt ind paa at fremme Kronprinsens Tarv. Men anderledes var det med Hensyn til Splittelser af andre Grunde imellem de Mænd, der havde mest at sige, baade hvor det drejede sig om det ligefremme Magtstræv, og hvor det angik Meningsforskjel om store Reformers. Det kunde her blive vanskeligere for ham at finde den rette Plads. Naar man husker paa, hvorledes han for Kronprinsen talte Skrivefrihedens Sag, fremhævede Nødvendigheden af at ophjælpe Bønderne eller gjorde opmærksom paa Betydningen af en friere Handel, skulde man tro, at han maatte være Reformpartiets selvskrevne Støtte. Men det var han langt fra. Her ser man, hvor lidt Bülow var en overlegen Natur. Hvad enten det laa i rent personlige Antipathier eller i en vis Skinsyge imod Mænd, som han saa, at Kronprinsen var tilbøjelig til helst at ville følge som Raadgivere i forskjellige store Spørgsmaal, viser Bülow's Brevvexling, at

han hurtig valgte at nærme sig til Reformpartiets Modstandere. Han, der havde været ivrig for at styrte Guldberg og dennes politiske Venner, stillede sig faa Aar efter 1784 i et nøje Forhold til ham. Vistnok saas de sjælden; men det var en stadig og flittig Brevvexling, de førte med hinanden. Bülow holdt overhovedet aabenbart af ved Breve at træde i levende Forbindelse med flere Mænd af større eller mindre Betydning i Haab om ad den Vej at kunne faa Oplysninger paa administrative og sociale Omraader, som han af Hensyn til sin Stilling gjerne vilde vide noget nærmere om. Hertil var der intet at sige; men det forunderlige ligger i det Valg, han gjorde af sine vigtigste Korrespondenter. Netop, hvad Guldberg angik, kan man se, at han gjerne vilde have denne til at ytre sig om de store Spørgsmaal, der sysselsatte de reformivrige Mænd. Han maatte, efter at han siden 1773 havde været knyttet til Hoffet, selvfølgelig vide god Besked med Guldbergs Grundstandpunkt; men dette afholdt ham ikke fra at faa ham til at udtale sig om mangt og meget, hvad der vilde være det samme som at give ham Lejlighed til at paavise det efter hans Skjøn grundforkerte i de ledende Tanker hos Ministrene. Saaledes netop med Hensyn til Landboforholdene. Udtalelser i Guldbergs Breve tyde paa at Bülow i det mindste paa visse vigtige Punkter har ytret sig for ham paa en saadan Maade, at han maatte tro, at han i Hovedsagen havde en Meningsfælle i ham. „Jeg har“, skriver Guldberg 13. Februar 1789, „af Deres Brev og vore Samtaler al Aarsag til at være overbevist om, at de fleste af vor Tids Planer er ikke Deres, end ikke med nogen Deltagelse“. Ganske paa lignende Maade opmuntrede Bülow Ministrenes bitre

Modstander P. Kr. Schumacher til at meddele ham sine Meninger og dermed ogsaa sin Kritik af den daværende Styrelse. Jeg har i første Del af sjette Bind af min Danmark-Norges Historie vist, hvorledes Schumacher gjorde dette ret *con amore*, hvilken Nydelse han aabenbart fandt i at hudflette Reventlow, og med hvilken Ringeagt og tillige Bitterhed han skildrede Bernstorff som en elendig Udenrigsminister. Selv om vi ikke kjende Bülows Breve til disse hans to fortrolige Korrespondenter, er det umuligt andet end at faa det Indtryk, at han har følt en Tilfredsstillelse ved deres Breve til ham. Ikke den svageste Antydning kan man finde af, at de have mødt Modsigelse af ham paa noget Punkt, hverken hvad Personligheder eller hvad Forhold angik. Dette virker forbausende. Saaledes særlig med Hensyn til Bernstorff. Ikke alene havde Bülow stillet sig i et nøje Forhold til denne ved Regeringsskiftet 1784; men det er ikke let muligt at træffe mere lovprisende Ytringer om en Mand, end dem, Bülow faa Aar efter har brugt om Bernstorff. Trods dette har han ikke haft et Ord at indvende i Anledning af Schumachers systematiske Nedrakning af Bernstorff i sine Breve.

Det er værdt at lægge Mærke til dette Forhold netop med Hensyn til Bülows Stilling i det hele. Naar han i den Grad, som det var Tilfældet, arbejdede sammen med Kronprinsen, maatte han idelig komme i Berøring med Ministrene. Men hvilken Kjølighed fra hans Side overfor dem i det mindste som politiske Personligheder giver hans Forhold baade til Guldberg og til Schumacher ikke Indtryk af! Denne Kjølighed maatte blive gjensidig. Det er saaledes værdt at se den Blanding af Ringeagt og Bitterhed, med hvilken Grevinde

Charlotte Schimmelmann omtaler ham i Breve. Hun følte den store Modsætning der var imellem ham og hende selv saavel som hendes Mand¹⁾. Denne Modsætningsfølelse kunde opstaa, uden at man derfor behøver at tænke sig, at Bülow skulde have ligefrem bekæmpet Ministrene hos Kronprinsen. Dertil var han i Virkeligheden baade altfor forsigtig og ligeledes for loyal. Men at han og Ministrene ikke stod hinanden nær, maatte være indlysende for enhver, og det er da ganske naturligt, at der sivede noget ud blandt Folk om ham som Modstander af Fremskridtet. Man kan se Rahbek foruden andre Udfald imod ham i Breve kalde ham al Friheds svorne Fjende²⁾.

Lod det sig end naturligvis tænke, at Bülow ved sin Stilling hos Kronprinsen kunde gjøre Ministre, der ikke huiede ham, betydelig Skade, maatte det omvendt, naar han selv kom til at staa usikkert, blive slemt for ham, aldeles ingen Støtte at have hos Mænd, der som Ministre havde Kronprinsens Øren. Hvorledes skulde han efter sin Stilling til Reformministrene kunne vente at finde en saadan hos dem? Og man maa huske, at hans Stilling ved Siden af at give ham Indflydelse nødvendigvis maatte bringe ham paa Kant med forskjellige, der af den ene eller den anden Grund mente, at de havde ham til Modstander, eller at de i det mindste ikke fandt den Hjælp hos ham, de kunde kræve. Saaledes havde han blandt andet faaet Prinsen

¹⁾ Reventl. Papirer IV, 92 og 142. I et Brev til Prinsen af Augustenborg af 4. Juni 1793 om Bülow's Fald skriver hun: *Bülow n'a jamais aimé l'air de notre maison et je crois que nous nous rendrons un réciproque très parfait.*

²⁾ S. Birket Smith: Til Belysning af literære Personer og Forhold (Kjbhn. 1884). S. 229.

af Augustenborg til Fjende. Det daarlige Forhold imellem ham og denne har aabenbart i hin Tid været Gjenstand for Omtale. Folk havde travlt med, at Bülow som en Følge deraf søgte at gjøre Prinsesse Louise Augusta den Skade, han kunde¹). Har han; hvad der er sikkert nok, havt gode Venner, saa har han ogsaa havt bitre Fjender. Det er paafaldende Stemninger af Uvilje imod ham, man f. Ex. kan se komme til Orde i Grevinde Schulins Breve. Med en formelig Modbydelighed omtaler hun ham som falsk, som Hykler og som en, hvis Omgang nødvendigvis maatte være fordærvelig for Kronprinsen. Allerede 1787 fortalte ogsaa Prinsen af Augustenborg ham ligefrem, at han havde mange Fjender, at man sagde om ham, at han var intrigant, at han „søgte at contracarrere Ting hos Kronprinsen for at vise sin Pouvoir²)“.

Efter Bülows Fald synes hans Venner, og ligeledes han selv, at have holdt Prins Karl for at have været hans særlig farlige Fjende. Forholdet imellem dem har i Virkeligheden været besynderligt. Fra først af hadede Bülow Prinsen, hvem han, efter hvad han havde hørt fortælle, — skjønt med Urette — mente havde ødelagt Kristian VII. Han advarede derfor af al Magt Kronprinsen imod ham og bekæmpede med stor Iver hans Planer om at faa sin Datter Marie Sofie Frederikke gift med Kronprinsen. Men senere skiftede han Holdning, han opgav i den Grad al Modstand imod dette Giftermaal, at han naaede at faa en høj Stjerne ved Prins Karls Hof paa Gottorp. Han blev endog, naar han kom hertil med Kronprinsen, hædret med at sidde ved Siden af Prins Karls Gemalinde Prinsesse Louise ved Middags-

¹) Breve fra Grevinde Schulin f. E. 15. Juni 1790.

²) Bülows Dagbog S. 157. (Rigsark.)

taflet. Det er da heller ikke let muligt at træffe noget venligere end Tonen i Prins Karls Breve til ham i Slutningen af Firserne og i Begyndelsen af Halvfemserne. Han trykker, skriver han, Bülow i Tanken ømt til sit Hjærte, og han paakalder hver Dag Guds Velsignelse over ham saavel som over Bernstorff og Kronprinsen¹⁾. „Gud“, skriver han 23. Marts 1790, „har forenet Dem og Kronprinsen baade i det timelige og det aandelige sammen paa en sær egen Maade, den enes Lykke vil altid være den andens“. Ogsaa skriver han til Bülow som en „Broder“, og han vil ikke vide af høje Titulaturer i hans Breve. „Lad endelig“, skriver han, „sligt fare, ellers *je vous excellenceraï de la tête au pied*“²⁾. Han gaar endog lige til i ypperstepræstelig Tone at skrive: „Efter vor Herres og Frelsers udtrykkelige Bud, giver jeg Dem hans høje Velsignelse“³⁾. Bülow har imidlertid, som det synes, ikke ret troet ham. I det mindste hedder det i et Brev fra ham til sin Kone af 6. Juli 1792: „Prins Karl er meget naadig imod mig, han kysser mig og trykker mig i Haanden NB., naar ingen ser det“. Hvordan Prins Karls Følelser i Virkeligheden have været, er svært at sige. Men noget Bevis for, at han har været troløs imod Bülow og virket til at styrte ham, findes ikke.

Hvad der nu end paa flere Maader har været skrøbeligt i dennes Stilling, saa havde det selvfølgelig altsammen intet at sige, saafremt han stod fast i Kronprinsens Yndest. Det havde han sikkert gjort i den første Tid efter 14. April 1784. Der kan ingen Tvivl være om, at Kronprinsen fra Barneaarene overførte en

¹⁾ Breve af 16. December 1788 og 6. Febr. 1789 (Rigsark.).

²⁾ 5. Juni 1792.

³⁾ Brev af 13. Decbr. 1791.

vis Hengivenhedsfølelse paa ham under de nye Forhold efter Regeringsskiftet 1784, og der kan ligesaa lidt være Tvivl om, at han foreløbig følte, at han trængte til ham. Men ulykkeligvis led Forholdet af en Kræftskade, der saa at sige med Nødvendighed maatte komme frem. Bülow havde før været Hovmesteren og Læreren; nu blev han Hofembedsmanden og Sekretæren hos den i Virkeligheden enevældige Fyrste. Han havde en levende Opfattelse af Enevoldsmagtens Højhed, og han havde en oprigtig Attraa efter at være til Gavn; men vilde han stadig kunne huske paa, at den, han nu arbejdede sammen med, ikke længere var hans Myndling og den, han opdrog? Vilde han kunne lade være at føle sig som den modnere og kyndige Raadgiver, vilde den gamle Opdrager-tone ikke uvilkaarlig komme til at præge hans Samtaler med den unge Prins? Han fortæller selv i sine Dagbøger om alle de Raad og Formaninger, han gav Prinsen med Hensyn til hans Pligter som Regent, og det kan man sige, i smaat som i stort. Saare meget deraf var i og for sig rigtigt og godt; men det kunde ogsaa blive for meget af det gode, saaledes naar han optraadte som vranten Moralist og snart var ærgerlig over, at Prinsen overværede Privatforestillinger hos Schimmelmans, eller ikke syntes om de unge Damer, som han dansede med — hvad han ganske vist har antydet for ham —, snart gav ondt af sig over, at han taalte, at Louise Augusta blev malet af Juel i et meget let Kostume efter Datidens nyeste Mode. Ogsaa med Hensyn til Regeringssager kunde han udtale ligefrem Misbilligelse, som naar han lod Prinsen høre det urigtige i, at ikke Jakob Baden, men Moldenhawer skulde være Bibliothekar ved det kongelige Bibliothek. Han oversaa, som det

synes, at det gjaldt om at være varsom paa slige Omraader, at nemlig et Forhold som det, hvori han tidligere havde staaet til Kronprinsen, naar det under andre Former fortsattes ud over Barnealderen, let avlede en Oppositionsaand hos den yngre. Denne fristedes uvilkaarlig til at blive rebelsk imod det vedvarende Mentorvæsen. Ganske særlig kunde det let ske ved en Natur som Kronprinsen, hos hvem Følelsen af at være Enevoldsherskeren var i en næsten overdreven Grad udviklet, og som, medens hans Selvkritik var svag, med en egen sær Lidenskabelighed groede fast i de Forestillinger og Stemninger, der slog ned i ham. Saameget er da klart, at Forholdet imellem de to snart begyndte at blive farvet af Misstemninger. Bülow's Dagbøger vise det paa det klareste. Jeg har andensteds¹⁾ gjort opmærksom paa, med hvilken forbausende Gnavenhed Bülow idelig i dem fremhæver mindre heldige Træk af Prinsen, medens han sjælden eller aldrig nævner noget, der var til Fordel for denne. Den Modsætning, Dagbøgerne lader se imellem paa den ene Side Fremstillingen af det umaadelige Arbejde, han selv udrettede paa mangfoldige Omraader for Kronprinsen, og de mange gode Raad, han gav denne, og paa den anden Side af Prinsens Kulde imod ham, er meget talende. Allerede tidlig har Bülow haft Følelsen af, at han ikke blev paaskjønnet tilstrækkelig af Prinsen. Det ærgrede ham saaledes, at denne, da han i Maj 1784 gjorde ham til Ridder af Dannebrog, mente, at han nok kunde udrede de 500 Rdlr., der skulde betales som Bestallingsgebyr. Ja, han havde en saa udpræget Følelse af Prinsens Karrighed, at han

¹⁾ 6te Binds 1ste Del af min Danmark-Norges Historie 1720—1814 S. 29.

søgte at sikre sin økonomiske Fremtid ved at gifte sig med en 18aarig Pige, en Frøken Hoppe, der var ualmindelig hæsliq og tillige ualmindelig uheldig i aandelig Henseende, men til Vederlag bragte ham en Medgift paa 100000 Rdlr. Selvfølgelig maatte det være Bülow's egen Sag, hvem han vilde gifte sig med, naar der ikke kunde siges noget paa hans Brud i sædelig Henseende, og det kunde der aldeles ikke; men, da Kronprinsen havde en Følelse af, at en vis Misstemning over hans Holdning i Pengesager havde Del i dette Skridt, udtalte han sig ret skarpt til ham, fordi han havde giftet sig for at faa Formue. Sligt skulde ikke gjøre Forholdet bedre. Bülow satte sig mere og mere fast i den Mening, at Prinsen ikke skjønnede nok paa ham. Ja, det er som om Stillingen i det mindste til sine Tider har været ham næsten uudholdelig. Der kan komme saadanne Udtalelser fra ham som, naar han 9. Maj 1790 udbryder: „Gid jeg var i Ro langt herfra“, eller, naar han 20. Maj 1789 skriver: „Denne Dag er en af mine faa behagelige“.

Bestemte Ytringer af Prinsen, der vise hans Stemning imod Bülow, har man visselig ikke; men naar denne følte sig utilfreds, forklares det naturlig derved, at han mærkede, at Prinsen efterhaanden tabte sin Sympathi for ham. Allerede saa tidlig som i 1786 har han lige overfor ham selv beklaget sig over, at han var altfor tilbageholdende imod ham¹⁾. Der kan ikke være Tvivl om, at han havde Ret i at føle, at Kronprinsen mere og mere gled fra ham. Det var ogsaa meget uheldigt, at denne var ærgerlig over, at han stod i Forbindelse med Guldberg, og deraf trak Slutninger om, at han ogsaa var knyttet til Dronning Juliane Marie. Naar Forholdet

¹⁾ Dagbog 5. Maj 1786.

udviklede sig saaledes, var der ingen anden Udvej, end at det løstes i al Venskabelighed. Dette skete desto værre ikke. Bülow havde sat sig i Hovedet at ville følge et Raad, som Stampe havde givet ham, aldrig selv at søge Afsked, og Kronprinsen krympede sig ligesom ved at give slip paa hans i mange Henseender nyttige Arbejde og maaske ogsaa ved at bryde et Forhold, der havde varet i saa mange Aar. Det ser ud, som om Bülow's Stilling omtrent paa den Tid, da Kronprinsen giftede sig, er bleven fastere. Da blev han ogsaa gjort til Excellence; men snart efter begyndte det at gaa ned ad Bakke for ham. I Begyndelsen af 1792 maa det have set ret broget ud. Bülow har da haft en saa stærk Følelse af en Misstemning hos Kronprinsen imod ham at han forsøgte ved Prins Karls Mellekomst at ville forsvare sin Stilling. Han gik her en ganske ejendommelig Vej. Jeg har andensteds omtalt det besynderlige mystiske, for ikke at sige stærkt spiritistiske Præg, Prins Karls Religiositet havde. I hans Arbejds-værelse paa Gottorp Slot hang der et Kristusbillede, malet af Graff. Dette var en ligefrem Helligdom for ham. Foran det arbejdede han, som han kaldte det. Idet han kom i en extatisk Tilstand, rettede han under sin Andagt Spørgsmaal til det, og han mente da at faa Aabenbaringer af Kristus som Svar. Om Bülow — saaledes som mærkelig nok Bernstorff — troede paa disse Aabenbaringer, skal jeg lade være usagt; men han brugte i dette Øjeblik Prinsens Tro derpaa. Han spurgte ham nemlig i et Brev om, hvad *Notre seigneur* mente om ham; derved fik han i Virkeligheden Prinsen til at sige, hvad han selv fandt urigtigt i hans Færd. Prins Karl nævner i et Brev af 17. Febr. 1792 nemlig som

Resultat af sit Arbejde ved Billedet, at Bülow havde den Fejl at føle *des haines enfantines*, at han havde en *trop grande sensibilité*, at han hengav sig for meget til *défiance*, og at han havde *crainte sur mille choses mondaines*. Dette Prins Karls Svar lod Bülow da Kronprinsen faa, idet han tilføjede en nærmere Redegjørelse, hvad de nævnte Punkter angik. Tillige griber han saa Lejligheden til at nævne, hvor meget han havde gjort for ham, saaledes at Kronprinsen endog havde set ham til forskjellige Tider ofre alt for ham. Endelig knytter han saa dertil stærke Udtalelser af sin Hengivenhed for ham. „Hvis“, skriver han, „saa Deres Kgl. Højhed holder mig for skyldig, saa giv mig Lejlighed til at retfærdiggjøre mig, og De vil blive overtydet om min Uskyldighed. Skjænk mig da atter Deres Tillid, uden hvilken jeg ikke vilde kunne være lykkelig“. Paa denne Bülows Henvendelse fik han, hvad der tager sig ret ilde ud, enten intet eller i hvert Tilfælde kun et koldt Svar¹⁾. Forsøget paa at skabe en Bedring i Forholdet førte under alle Omstændigheder til intet. Han blev nok i Efteraaret 1792 gjort til virkelig Ordenssekretær; men det havde intet at sige. Forholdet imellem dem var i Begyndelsen af 1793 tydelig nok aldeles ødelagt, og der behøvedes kun en Anledning for, at det helt skulde bryde.

I Foraaret 1793 kom det til et for øvrigt i og for sig betydningsløst Opløb i Kjøbenhavn. En The- og Porcellænshandler Brabrand havde nemlig Butik her. Det var en Mand med megen Bitterhed i sig, og, da han var i høj Grad stridbar, kom han ind i en Række

¹⁾ Disse Aktstykker findes i en ikke indregistreret Pakke „Bülowske Papirer“ paa det kgl. Bibl.

Retsstridigheder, under hvilke han mente, at han var bleven uretfærdig behandlet. Det endte med, at han blev sat under Tiltale, blandt andet for i en Sag at have ført falske Vidner, og nu udgav han da i Marts 1793 et Flyveskrift under Titel: „Den mishandlede danske Borgers Appellation til det danske Folk“. Var Titlen stærk i Udtrykkene, saa var Indholdet det ikke mindre. Det indeholdt dels en Række voldsomme Klager over nogle Jøder, han havde havt til Fjender, dels et i højeste Grad ærekrænkende Angreb paa en Prokurator Bradt og tillige stærke Beskyldninger imod Øvrigheden. Dette Flyveskrift bevirkede, at han blev fængslet (2. April). Da han skulde føres til Arresten, gjorde han en Del Ustyr, og det gav Anledning til, at der fandt et Opløb Sted der, hvor han boede, et Opløb, hvori en Del Gadedrenge og andet Janhagel spillede Hovedrollen. Meget hurtig herefter udkom der saa et Flyveblad paa et Par Sider, affattet i hans Hustrus Navn og med Titel: „Til Publikum af Lovise Brabrand“. Det var slet skrevet, men meget lidenskabeligt. „Borgere!, saaledes begyndte det, „min Mand, Eders Medborger, blev idag taget fra mig . . . 6 Linier fra Kancelliet i Kongens Navn rev ham fra mig og fra 6 skrigende Børn“. Det endte med de Ord: „Borgere! Ser ind i dette af Smerter — tredobbelte Smerter — forpinte Hjærte, Borgere! jeg er utrøstelig! Borgere! Borgere! Borgere!“

Man skulde ikke tro, at dette i og for sig lidet betydende Optrin kunde komme til at vedrøre Bülow's Stilling. Og dog var det paa en Maade fra det, at Stødet kom til hans Fald. Sagen var, at Brabrand havde havt en Del at gjøre med en Kancelliraad Holm, der, efter tidligere at have været Prokurator paa Langeland, senere

havde bosat sig i Kjøbenhavn. Denne Mand var af den Slags Folk, der altid have noget at klage over, og han havde set sig arrig paa adskilligt i Styrelsen. I det Humør havde han fundet paa allerede fra Aaret 1785 at henvende sig til Bülow og ifølge al Sandsynlighed fyldt denne med alskens Kritik, nu over et, nu over et andet i Forholdene og ved forskellige Personligheder. I Stedet for at sætte ham paa Døren, indlod Bülow sig til en vis Grad med ham, da han, som han selv har udtalt, „holdt det for sin Pligt at være høflig og med Overbærenhed at høre en Mand, uagtet uenig med ham i hans Tænkemaade, hos hvem han ikke havde sporet andet end ren, uegennyttig Hensigt og Attraa at tjene Prinsen“. Husker man paa, hvorledes Bülow rolig kunde se paa, at Guldberg og endnu mere Schumacher i deres Breve til ham angreb den daværende Regering og dens ledende Mænd, gjør man ham ikke Uret, naar man tror, at han har ladet Kancelliraad Holm have Frisprog til at give sin Galde Luft over saadanne Sider af Styrelsen og over saadanne Personligheder, som han mente at vide noget ubehageligt om¹⁾. Derimod kom det efter al Sandsynlighed ikke til at gaa ud over Kronprinsen personlig.

Men trods dette var Bülows Holdning meget uforsigtig. Holm blev nemlig sigtet for at være Forfatter til Rabalderflyveskriftet: „Til Publikum af Lovise Braband“, og i den Anledning arresteret. Da der blev foretaget Husundersøgelser i hans Hjem, og hans Papirer bleve beslaglagte, blev der fundet Koncepter til forskellige

¹⁾ Efter en haandskreven Exposé af Werlauff paa Grundlag af Bülows Papirer, er denne dog tilsidst bleven kjed af Holm og havde tydelig ladet ham mærke det.

Skrivelser, som han skulde have tilsendt Bülow. Disse fik et Par af dennes Uvenner fat paa, særlig Kronprinsens egen Livkirurg Bodendick, en aabenbart intrigant Person, som Prinsen imidlertid satte en Del Pris paa. Han og maaske ogsaa andre, der vidste god Besked med Spændingen mellem Kronprinsen og Bülow, fik travlt med at skubbe til den hældende Vogn og søgte at gjøre Kronprinsen viis paa, hvor betænkeligt det var, at Bülow i den Grad, som Tilfældet havde været, havde indladt sig med et Menneske som Holm. Det kan gjælde for sikkert, at Indholdet af, hvad der saaledes kom frem imod Bülow, ikke i og for sig indeholdt noget, der var alvorlig compromitterende for ham. I det mindste er der ingensteds anført noget bestemt saadant, og det var blandt andet vitterligt, at en Promemoria, som blev fundet og var stilet til en Excellence, ikke var bestemt for ham, men for Guldberg. Der behøvedes dog uheldigvis ikke mere, end at Bülow's Forhold til Holm blev fremstillet for Kronprinsen i et uheldigt Lys, saa var dermed hans Skjæbne afgjort, Kronprinsens Uvilje brød nu løs imod ham for Alvor. Det hjalp ikke, at Bülow i et Brev af 1. Juni beder ham om ikke at lade ham blive et Offer, fordi et ondt Menneske søgte at sværte hans Handlinger. De Samtaler, han derefter havde med Kronprinsen, vare højst ubehagelige. Denne lod ham vide, at han ikke kunde have Tillid til en Mand, der holdt Omgang med en Person som Holm. Bülow hævdede, at han havde handlet ganske korrekt, og forlangte Undersøgelse, hvis Kronprinsen ikke troede ham. Men Prinsen blev ved sit, at han ikke længere kunde have Tillid til ham, og opfordrede ham til at tage sin Afsked. Dette vilde Bülow ikke, og han fik den saa

(4. Juni). Deres Afsked fra hinanden var tydelig præget af gjensidig Bitterhed. Strax herefter begav Bülow sig til Bernstorff, til hvem han paa denne Tid havde større Tillid end til nogen anden. Bernstorff, der havde haabet, at de tidligere Misforstaaelser imellem ham og Kronprinsen vilde kunne fjærnes, viste ham Deltagelse og tilbød ham en Plads som Statsafsending ved et udenlandsk Hof. Havde det kunnet ske, saa var Bülow kommen fra det hele paa en Maade, der havde havt noget tilfredsstillende ved sig; men han afslog det smukke Tilbud for sin Kones Skyld. Og ganske sikkert, den i alle Henseender uheldige Fru Bülow var fuldstændig umulig ved et fremmed Hof. Derimod havde hendes betydelige Formue i Øjeblikket meget at sige for ham. Den havde sat ham i Stand til Aaret i Forvejen at købe Sanderumgaard i Fyn, og derhen trak han sig tilbage med hende. De levede siden af hendes Formue, da han ingen Pension fik og vistnok i sin øjeblikkelige Forbitrelse ikke heller ønskede nogen¹⁾. Han forvandt næppe nogensinde helt den Krænkelse, han ikke uden Grund mente at have lidt. Man kan af mange Optegnelser af ham til forskjellige Tider se, hvorledes hans Tanker idelig have kredset sig om Afskedigelsen.

Naturligvis vakte, hvad her var sket, stor Opsigt og

¹⁾ Om Bülows pludselige Afskedigelse findes der en Mængde Optegnelser af ham selv i de Samlinger af disse, der findes dels i Rigsark., dels paa det kgl. Bibliothek. En af hans Optegnelser er, forkortet, meddelt af I. H. Bang i Indbydelsesskrift til Sorø Akademi 1878. Af megen Interesse er en Del Breve og Optegnelser, der findes i en ikke indregistreret Pakke Bülowske Papirer paa det kgl. Bibl. I disse ligger ogsaa den vigtige Exposé, Werlauff har affattet om den hele Sag. Alt hvad i Texten er fortalt om Katastrofen, er bygget paa disse forskjellige Aktstykker og Optegnelser.

Forbauselse. Det er ovenfor omtalt, at han havde baade trofaste Venner og udprægede Uvenner. Det kom til at vise sig nu. Selve den 4. Juni skrev Grevinde Charlotte Schimmelmänn i et Brev til Prinsen af Augustenborg: „Baade i Byen og paa Landet er alle optagne af den saakaldte Yndlings Fald. Der er kun een Mening alle- vegne. Han har ikke havt en eneste Ven“. Selv tilføjer hun, at hun altid havde foragtet ham. Hendes Lidenskab imod ham gik i dette Brev saa vidt, at hun forargedes over, at han havde vovet at nægte, hvad han var bleven sigtet for, og havde havt den Dristighed at bruge stærke Udtryk til Prinsen, der fra sin Side havde vist hele den Loyalitet, der var ham ejendommelig, og havde svaret ham *avec douceur et fermeté*. Om muligt endnu voldsommere gaar hun løs paa Bülow i et Brev, hun 2. Juni skrev til Grevinde Louise Stolberg. Ikke alene siger hun om ham, at han er „*aussi bête que serpent*“; men hun veed ogsaa, at der iblandt Holms Papirer var fundet meget fortrolige Breve til Bülow, der viste, at de havde villet omstyrte Forfatningen (*le gouvernement*) eller Ministeriet. Man tænke sig noget saa afsindigt som at tro, at Bülow havde villet lægge Planer op med en sølle Lommeprokurator imod Regeringen! Men saavidt gik Sladren, og det i den aandrige Schimmelmänn'ske Kreds! Synderlig retfærdigere var det for øvrigt ikke, hvad Prinsen af Augustenborg skrev om Bülow's Fald til Baggesen 9. Juni: „Hans Arbejde“, siger han her, „har været til ingen Nytte for ham; han har forfejlet det Maal, han ved tusend Rænker har søgt at naa. Han har nu levet 20 Aar af sit Liv forgjæves¹⁾“. Disse sidste Ord om

¹⁾ Briefwechsel des Herzogs Fr. Chr. zu Augustenburg mit Friedrich VI (Leipzig 1908) S. 41. Det bør dog ikke

„Slangen“, som han holdt af at kalde Bülow, vare, som enhver veed, skammelig falske. For de første 11 Aar af disse 20 Aar, Aarene fra 1773 til 1784 skylder enhver Dansk Bülow Tak.

Som Grevinde Schimmelmans og Prinsen af Augustenborg dømte, lød vistnok Dommen i det hele iblandt Kronprinsens Omgivelser. Hvad der smertede Bülow overordentlig, det var, at Kronprinsessen, som han havde sat saa højt, var med om at bryde Staven over ham. Hun havde naturligvis sin Dom fra sin Ægtefælle. Anderledes var Opfattelsen af det skete hos Dronning Juliane Marie, hos Arveprinsen og hos dennes Gemalinde Prinsesse Sofie Frederikke, hvilken sidste lejlighedsvis i et Brev af 11. Juli til en Veninde meget har beklaget, hvad der havde rammet ham. Atter her møde vi Modsetningen imellem de to Grene af Kongefamilien. Men hvilken Forskjel var der ikke for Bülow i begge disse Kredse paa Stemningerne imod ham paa dette Tidspunkt og saa paa, hvordan de havde været 1784!

I skarp Modsetning til Grevinde Schimmelmans Ord, at Bülow ikke havde haft en eneste Ven, og at alle vare enige om at fordømme hans Færd, stod det, at en af hans Venner snart efter skrev til ham: „Publici Stemning har aldrig før saa afgjort ytret sig for en Mand, der er gaaet af¹⁾“. Og ganske vist. Der har været adskillige, som have haft Medfølelse med Bülow og holdt hans Afskedigelse for saare uheldig. Endog

glemmes, at Prinsen i et Brev til Baggesen af 24. Septbr. er klar paa, at der ikke havde kunnet bebrejdes Bülow nogen egentlig Forbrydelse, men nok uforsvarlig Uforsigtighed (smstds. S. 42).

¹⁾ „Fra Hoffet og Byen“, Breve til Johan Bülow udg. af J. Clausen og P. Fr. Rist (1906) S. 1—2.

om at følge ham til Roskilde som et Tegn paa Deltagelse var der hos en Del nærmere og fjærnere Bekjendte af ham Tale; men dette blev dog ikke til noget. At imidlertid alle Selskaber og Klubber, som det udtaltes i det nylig nævnte Brev til ham fra en Ven, stod paa hans Side, var en Overdrivelse. Derom vidne de ovenfor omtalte Ord af Rahbek om ham som Frihedsfjenden. Det er ikke blidere, naar Rahbek et andet Sted i sine Breve taler om den Bülow'ske Snogeyngel Holm og Brabrand.

Naar man nu ser tilbage paa Bülow's Afskedigelse, kan der næppe være Tvivl om, at den var en beklagelig Begivenhed. Der er forskjelligt i hans Færd, som ikke er tiltalende; han var aabenbart en meget forfængelig Mand, der har holdt af at „vise sin Pouvoir“, han var unødvendig pirrelig overfor Kronprinsen, hans Optræden derfor uklog ved forskellige Lejligheder; men han vilde aabenbart dog Prinsens Bedste, han var en god dansk-sindet Mand, og han var tillige, hvad han senere skulde give klare Beviser paa, stærkt aandelig interesseret. En saadan Mand trængte Kronprinsen med sin tørre, i aandelig Henseende meget snævre Synsmaade i høj Grad til. De, der efter ham kom til at skulle være Prinsens nærmeste Omgangsfæller, vare langt fra hans Jævninger.

Han har selv fortalt, at mange Aar senere (1819) kom han til at tale med Prins Karl af Hessen om Grunden til sin Afskedigelse i 1793¹⁾. Prinsen havde da sagt til ham: „Ak min allerkjæreste Ven! De kjender Kongen; han er, det veed Gud, en saa god Herre; men han „wollte Enevolds sein!“ Samtalen, tilføjer Bülow,

¹⁾ Selvbiografi. Rigsark.

blev afbrudt, saa han fik ikke mere at høre af Prinsen; men dennes Ord vare tilstrækkelige, de ramme utvivlsomt Sømmet paa Hovedet. De stemme fuldstændig med den Udvikling af Forholdet imellem Kronprinsen og Bülow, som vi have fulgt i det foregaaende. Kronprinsen har aabenbart fundet, at Bülow bredte sig for meget i sin Stilling hos ham og lagde an paa, at Folk skulde tiltro ham en Indflydelse, der gjorde Skaar i hans egen Storhed. Det ærgrede ham og vakte hans Skinsyge. Noget af virkelig Betydning kunde han aabenbart ikke bebrejde ham.

Men om man end kan forstaa, at han kunde blive kjed af Bülow og ønske at blive af med ham, saa var den Maade, hvorpaa han sprængte Forholdet til ham, i høj Grad frastødende. Han glemte helt, at han skyldte ham Taknemmelighed for, hvad han havde været for ham under hans Opvæxt, og det var ganske utilladeligt, uden at undersøge Sagen nærmere, at sætte sin Lid fuldstændig til bagvaskende Sladder og paa Grundlag deraf at tiltro Bülow et nærmere fortroligt Forhold til en saa løs Skjændegjæst som Kancelliraad Holm, og det endog et saadant Forhold, at Bülow derved kunde siges at bryde et Troskabsforhold til ham selv. Hvor skønt Grevinde Schimmelmann end, som vi have set, talte om den *douceur*, som han havde vist imod Bülow, bliver den sande Dom dog den, at hans Færd ved denne Lejlighed var præget af den samme Lidenskabelighed, som mere end een Gang skulde komme til at volde Ulykker. Og naar han paa en krænkende Maade lod Bülow falde i Unaade, holdt han sejgt fast ved den Stemning, hvori han her var kommen. Først efter en Række Aar mildnedes hans Sind, saaledes at han

ønskede at vise Bülow, at hans Vrede imod ham var glemmt. Efter 1808 forhøjede han flere Gange hans Rang som Excellence, i 1817 gjorde han ham til Elefantridder, og tilsidst i 1824 lod han ham faa Rang med Statsministre. Ogsaa bevilgede ham ham i 1822 en aarlig Pension paa 2000 Rdlr., da han netop dengang havde lidt betydelige Pengetab. Men nogen personlig Berøring var der aldrig imellem dem efter 1793.

Bülow fik ingen Efterfølger. Kronprinsen vilde ikke mere have nogen enkelt Mand paa en saadan Plads, og han valgte til at udføre Bülow's Forretninger at bruge sit ældre underordnede Hofpersonale og saa desuden sine Adjudanter¹⁾. Altsaa Mænd, der ikke havde mindste Kjendskab til Statsstyrelsen, og som havde en ensidig militær Uddannelse, skulde nu være hans nærmeste Omgivelse i hans Kabinet. Han vilde, som det synes, expedere alting selv. Unægtelig var han nu bleven fri for at have nogen hos sig, der kunde gjælde for at have mindste Indflydelse, hvad vigtige Statssager angik, og han var fritaget for at have nogen, der under det daglige Samliv kunde give ham Raad, end sige komme med Formaninger. Det var et tydeligt Vidnesbyrd om, at Spørgsmaalet Bülow var mere end et rent personligt Spørgsmaal. Man skimter ligesom i Horizonten Adjudantvæsenet fra Tiden 1807 til 1814, et ikke tiltalende Perspektiv.

¹⁾ Polit. Journal 1792 I, S. 658. Med Hensyn til sligt var dette Blad sædvanlig godt underrettet. Jvfr. Fra Hoffet og Byen S. 3.